

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΔΕΑ

ΥΠΟ

ERICH FRANK

Η επιστήμη, τὸ ἀντικειμενικὸν συνειδός, καταστρέφει κατ' ἀνάγκην τὸν μῦθον καὶ σὺν αὐτῷ τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν περικόσμου εἰκόνα τοῦ ἀπλοῖκοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἐν δὲ κόσμῳς τῆς επιστήμης, τῆς ἀφηρημένης ἐννοίας, εἶναι ή ἀληθής πραγματικότης, τότε ή θρησκευτικὴ συνείδησις, ὡς καὶ ἔκείνη τοῦ μύθου καὶ τῶν παραδεδομένων ἡθῶν εἶναι ψευδής. Ἀπὸ τὸ δίλημμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μᾶς ἔξαγάγῃ οὐδεμία διαλεκτική. Καὶ δῆμος ή ἀπλοῖκη ἔκείνη μυθικὴ συνείδησις, ὡς παρουσιάζεται αὗτῇ ἀμέσως εἰς τόν ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ ἐνεργοῦντα καὶ δρῶντα ἀνθρώπον, εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ διοκληρωτικῶς ὑπὸ τῆς επιστήμης. Η μυθική, αἰσθητὴ (sinnlich-anschauliche) δίζα καὶ τῶν μᾶλλον ἀφηρημένων ἐννοιῶν τῆς ἡμετέρας διανοίας εἶναι ἀδύνατον νὰ παραγνωρισθῇ, συνάμα δὲ διακαθορίζει καὶ δικαιολογεῖ αὗτῇ τὸ νόημα καὶ τῆς μᾶλλον ἀφηρημένης ἐννοιολογικῆς ἔργασίας. Ο ἀνθρώπος εἶναι ἀκριβῶς ἡναγκασμένος νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν δημόφωνίαν τῆς πρακτικῆς αὗτοῦ αὐτοσυνειδήσεως πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῆς επιστήμης, ή δὲ λογοδοσίᾳ αὗτῇ τῆς ἀμέσου συνειδήσεως πρὸς τὴν επιστήμην ἐκάστης ίστορικῆς εποχῆς εἶναι ἀκριβῶς τὸ αἰώνιον θέμα τῆς φιλοσοφίας. Η δημιουργία καὶ ή διαδικασία τοῦ πνεύματος συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὸν ἄγῶνα πρὸς τὴν ὠμότητα τῶν γεγονότων. Τὸ πνεῦμα ή δὲ νοῦς, ἀγαδεχόμενος καὶ προσλαμβάνων τὴν συνείδησιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ὡς γιγνώσκει ταύτην ή επιστήμη, ἐνδυναμοῦται καὶ οὕτω καταλήγει εἰς ἀντικειμενικὴν ζωήν, εἰς ἀντικειμενικότητα ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ πραγματικὸν δῆμος στάδιον τοῦ ἄγῶνος τούτου εἶναι ή ίστορία τῆς φιλοσοφίας. Η ίστορία τῆς φιλοσοφίας ἥρξατο ἐν Ἐλλάδι

ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἥν δὲ Ἀναζύμανδος προτέλαβεν ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπερόνου καὶ μετεμόρφωσε δι' αὐτῆς τὴν ἴσχυόν την περὶ κόσμου ἀπλοϊκήν, μυθικὴν εἰκόνα. Ἐν Ἐλλίδι κατεκτήθη τὸ διανοητικὸν ἐκεῖνο ἐπίπεδον τῆς φιλοσοφίας, τούλαχιστον κατὰ τὸ κυρρύφωμα αὐτῆς παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει, τὸ ὅποιον ἔγινε κοιτήριον δι'οῦ δέον νὰ μετρᾶται καὶ νὰ κρίνηται πᾶν δι τοῦ ἐγείρει τὴν ἀξίωσιν φιλοσοφικῆς σημασίας ἐν τῇ ἴστορίᾳ. Λέγοντες δὲ τοῦτο, δὲν ἔννοοῦμεν ὅτι αἱ ἔννοιαι, αἱ μέθοδοι, τὰ προβλήματα καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς σημερινῆς μας φιλοσοφικῆς ἐργασίας εἶναι τὰ ἕδια πρὸς ἔκτινα τὰ ὅποια εἶχον σπουδαιότητα διὰ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους, ἀλλὰ ὅλως τὸ ἐναντίον ἔννοοῦμεν ὅτι τὸ νὰ καταδεῖξωμεν τὴν διατροφὴν ἢ μᾶλλον τὴν ἀντίθεσιν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς καταστάσεως καὶ ἐκείνης τῆς ἀρχαιότητος, ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιοτάτων θεμάτων τῆς ἴστορικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐντεῦθεν δὲ ἔπειται ὅτι πρὸς φιλοσοφικὴν κυριαρχίαν τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου, τοῦ θεμελιωδῶς διαφόρου ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος, ἔχομεν ἀνάγκην ἐντελῶς ἄλλων βοηθημάτων καὶ ἔννοιῶν ἀπὸ τὰ βοηθήματα καὶ τὰς ἔννοιας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἡ κατανόησις τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἀξιόσεων τῆς παρούσης καταστάσεως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ δυσκοιτία πρὸς τὴν χρησιμότητα τῶν παραδεδομένων καὶ μὲ τόσον ἴστορικὸν βάρος ἐπιβεβαυμένων ἔννοιῶν αὖξ ἵνει σήμερον καταπληκτικῶς. Δυσπιστεῖ τις σήμερον περὶ τοῦ ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῇ τὸ ἕδιαίτερον καὶ γαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἴστορικῆς μας ἀποστολῆς καὶ τοῦ σημερινοῦ μας κόσμου δι' ἔννοιῶν καταγομένων ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλους κόσμους.

"Αν τὸ ἔσχατον νόημα, ὁ μοναδικὸς σκοπὸς πάσης φιλοσοφίας ἔγκειται ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἕδιας ὑπάρξεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον, τότε ὑπονοεῖται ὅτι καὶ τὸ ἔσχατον νόημα τῆς φιλοσοφίας καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ὑπῆρξε πάντοτε τὸ αὐτό, ὡς ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ ὅδος ἡ ὅδηγοῦσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέον νὰ εἴναι ἐν ἔκάστῃ ἐποχῇ διάφορος, διότι ὁ κόσμος, ἐν τῷ διποίῳ εὑρίσκεται τὸ ἄτομον, ἡ ἕδια ὑπαρξία, συνάμα δὲ καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἡ ἐκδηλουμένη ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, εἴναι ἔκάστι τε διάφορος.

Οὕτως ἔχόντων τῶν πραγμάτων, εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσωμεν εἰς

τὸν πυρῆνα τοῦ θέματος, ἐφ' ὃσον κινούμεθα εἰς τὸν κύκλον τῶν παλαιῶν τρόπων τοῦ σκέπτεσθαι, οἵ ὅποιοι, ἐνῷ βεβαίως διὰ τὴν ἐποχήν τοιν εἰχον ἀπόλυτον σημασίαν, ἀφίνουν ἀνικανοποιήτους τὰς βαθυτάτας ἡμῶν ἀιάγκας, τὰς συνισταμένας εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς ἡμῶν; Ἡ φιλοσοφική μας ὅμως ὁρολογία κατάγεται κατὰ μέγι μέρος ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, δηλαδὴ ἀπὸ μίαν κατάστασιν συνειδήσεως καὶ ζωῆς, ήτις εἶναι ὀλοκληρωτικῶς διαφορετική ἀπὸ τὴν ἴδιαν μας. Αἱ ἔννοιαι αὐταί, αἵτινες ἐν τῇ Ἑλληνικῇ νεανικῇ ἐποχῇ είχαν τὴν ἀποράβλητον ζωηρότητα καὶ ζωτικότητα, ἔγιναν ἐν τῷ μεταξὺ νεκρὰ παράδοσις εἰς ἓνα κόσμον, ὁ ὅποιος εἶναι τόσον διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν τοιοῦτον. Διότι—καὶ τοῦτο δέον νὰ τονισθῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μὲν ὅλην τὴν ἀποφασιστικότητα—ὅτι Ἑλληνικὸς τρόπος εἶναι δι' ἥματος ξένος, περισσότερον ξένος ἀπὸ ὅτι νομίζει τις. «Τίποτα ἄλλο δὲν μοῦ γίνεται ἀπὸ ὅτους εἰς ὅτος σαφέστερον» λέγει ὁ Nietzsche (Morgenröte IV, 187), «ἢ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ ἀρχαῖος τρόπος, ὃσον ἀπλοῦς καὶ παγκοίνως γνωστὸς καὶ ἀν τίθεται ἐνώπιον ἡμῶν, εἶναι δυσνόητος καὶ μόλις προστός, καὶ ὅτι ή συνήθης εὐχέρεια, μὲ τὴν ὅποιαν ὅμιλει τις περὶ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ή̄ ἐπιπολαιότης ή̄ παλαιὰ κληρονομικὴ ἀπερισκεψία. Αἱ ὅμοιαι λέξεις καὶ ἔννοιαι ἀπατῶσιν ἡμῖς, ὅπὸ αὐτὰς ὅμως κρύπτεται πάντοτε ἐν αἴσθημα, τὸ ὅποιον εἶναι ξένον πρὸς τὸ σύγχρονον τοιοῦτο, συνάμα δὲ ἀκατανόητον ή̄ καὶ δυσάρεστον. Τὰ πεδία ταῦτα εἶναι ἐξ ἐκείνων ἐφ' ὃν δικαιοῦνται νὰ πηδῶσι καὶ νὰ παίζωσι παῖδες. Ἀρκετὰ τὸ ἐπράξαμεν ὅταν εἴμεθα παιδιά καὶ ἀπεκτήσαμεν ἐξ αὐτοῦ μίαν ἀντιπάθειαν σχεδὸν κατὰ τῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἀντιπάθειαν μᾶς, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικῆς ἐπικοινωνίας καὶ γνωριμίας! Διότι ή̄ ὑπερήφανος φαντασία τῶν κλασσικῶν ἡμῶν παιδαγωγῶν εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε νὰ νομίζουν ὅτι κατέχουν πλήρως τοὺς ἀρχαίους, καὶ νὰ ἐμπνέουν τὴν φαντασίαν καὶ τὴν δοκησισοφίαν αὐτὴν καὶ εἰς τοὺς διαπαιδαγωγουμένους. Συνάμα δὲ ἐμφυσοῦν εἰς τοὺς νέους τὴν δοξασίαν ὅτι τοιοῦτο τι ἀπόκτημα (ή̄ κατοχὴ τῶν ἀρχαίων) δὲν δύναται βεβαίως νὰ κάμῃ τινὰ εὐδαιμονία, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀρκετὰ καλὸν διάτιμίους, πτωχούς, τρελλούς, παλαιοὺς βιβλιοφάγους «τέτοιοι ποῦ είναι τέτοια τοὺς χρειάζονται».

«Μὲ τὰς ὑστεροβουλίας αὐτὰς ἐτελειοποιήθη ἡ κλασσικὴ ἡμῶν παιδεία».

Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχει τις ἀπόλυτον συνείδησιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μετὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀκολουθήσασαι χιλιετηρίδες παρεμόρφωσαν καὶ παρηριήνευσαν τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς ἔννοιας καὶ τὰ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι πᾶσα ἐποχὴ συνέλαβε τὰς ἔννοιάς καὶ τὰ προβλήματα ταῦτα συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς καὶ συνεπῶς παρεγγράφει τὴν ἀρχικὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀρχικὸν νόημα τῷ ἔννοιῶν τούτων. Ἡ δημιουργικὴ μάλιστα καὶ πρωτότυπος ἔργασία τῆς φιλοσοφίας τῆς Δύσεως συνίσταται κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρερμηνείας, τῆς διαφορετικῆς ἔρμηνείας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ συνεπῶς ἐν τῷ γεγονότι τῆς παρανοήσεως τῆς παραδοθείσης εἰς αὐτὴν κληρονομίας. Συχνάκις οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι προσδίδουν εἰς τὰς ἀρχαίας ἔννοιας ἐντελῶς νέον, πολλάκις βαθὺ νόημα. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ τὸ ἴδιαίτερον νόημα, τὸ δποῖον συνέδεον οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὰς λέξεις αὐτάς, δὲν εἶναι πλέον σαφές, διὰ τοῦτο ἡτο δυνατὸν αἱ λέξεις αὗται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἴδιων αὐτῶν σκέψεων καὶ ἔννοιῶν, αἱ δποῖαι ἥσαν ἐντελῶς ἄλλης κατάγωγῆς. Οὕτω πως ἔδωσαν εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰ διανοήματα αὐτῶν σεβαστήν τινα περιβολήν. Ἡ ἀπλοῖκὴ ἔρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς πρὸ διλίγου ἀκόμη χρόνου συνήθως ἐγίνετο εἰς τὸν κύκλον τῶν κλασσικῶν φιλολόγων, προσέδωσεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς λέξεις ἐντελῶς ἀσυνειδήτως τὴν νεωτέραν αὐτῶν σημασίαν.

Πόσα νοήματα π.χ. δὲν συγεδέθησαν πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἔννοιαν τῆς «ἴδεας»! Οὕτω π.χ. ὁ Natorp δηλοῖ κατηγορηματικῶς ὅτι «αἱ ἴδεαι τοῦ Πλάτωνος σημαίνουν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους μεθόδους, ἐνότητας τοῦ διανοεῖσθαι, καθαρὰς θέσεις τῆς διανοίας καὶ οὐχὶ ἔξωτερικά, ἐστω καὶ ὑπερχισθητά, **ἀντικείμενα**». Χωρὶς νὰ ἔρωτηθῇ ποίαν σημασίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἡ λέξις «ἴδεα» ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ γενικῶς, προσδίδεται εἰς αὐτὴν ἀνεξετάστως σημασία, τὴν δποίαν δύναται νὰ ἔννοησῃ μόνον ἐκεῖνος, ὁ δποῖος γνωρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Kant γενομένην κριτικὴν τῆς γνώσεως καὶ δὴ ὡς ἔννοει αὐτὴν ὁ Νεοκαντιανισμός, ὃτου βεβαίως ἡ λέξις «ἴδεα» εἶναι ἵσως δυνατὸν νὰ ἔχῃ περίποι τὴν ἀνωτέρω σημασίαν.

Τὸ πρόβλημά μας εἶναι λοιπὸν νὰ καθαρίσωμεν τὰς ἔννοιας καὶ τὰς σκέψεις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ ὅλας τὰς μεταγενεστέρας

καὶ συγχρόνους παρερμηνείας καὶ παρανοήσεις καὶ νὰ καταγοήσωμεν αὐτὰς ἐν τῇ χαρακτηριστικῇ αὐτῶν ίδιοτυπίᾳ, τούτεστι ἐν τῇ ἀντιθέσει αὐτῶν πρὸς τὸ σύγχρονον πνεῦμα. Τότε ὅμως θὰ φανῇ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν διοκλήτῳ τῷ ἀληθεῖ· αὐτῆς μεγαλείῳ, δι’ οὗ θὰ μείνῃ τὸ αἰώνιον παράδειγμα πάσης ἀληθοῦς φιλοσοφίας. **Συγχρόνως** ὅμως θὰ ἐμφανισθῇ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ ὑπερήφανῳ αὐτῆς ξενικότητι, καὶ θὰ δυνάμεθα εὐκολότερον νὰ μανιθῶμεν κατὰ τοῦ πειρασμοῦ νὰ φιλοσοφῶμεν κατὰ τὰς μεθόδους αὐτῆς. Διότι μόνον ἀφοῦ θὰ ἔλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχικὴν ὑποβολὴν τῶν ἀρχαίων ἐννοιῶν καὶ μορφῶν τοῦ σκέπτεσθαι, θὰ δυνηθῶμεν νὰ προπαρασκευάσωμεν τὸ ἔδιφρος διὰ βίαν ἐπίσης αὐθυπόστατον, ἀρχέγονον καὶ ζωντανὴν φιλοσοφίαν, ὃς ἦτο ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων. Λέγοντες τοῦτο δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησμονήσωμεν ὅτι εἴμεθα ἐπίγονοι, ὅτι ἡ ἡμετέρα συνείδησις, κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς ἐκείνην τῶν Ἑλλήνων εἶναι κατ’ οὐσίαν ἴστορική.

III.

Ἡ ἰδέα τῆς Ἑλληνικῆς μορφῆς (Gestalt, εἶδος)

Τί ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα θὰ καταστήσωμεν συφές διά τινων παραδειγμάτων. Ἡ λέξις ἡμῶν «Idee» κατάγεται ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, διμιλοῦμεν δὲ περὶ πλατωνικῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ τίποτε ὅλο δὲν εἶνε τόσον παραπλανητικὸν ἢ τὸ νὰ μεταφράζωμεν τὴν Ἑλληνικὴν λέξιν «ἰδέα», εἶδος, διὰ τῆς φιλοσοφικῆς ἐννοίας «Idee», διότι τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς λέξεως ἰδέα, ὡς μεταχειρίζεται αὐτὴν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς λέξεως ἰδέα ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ εἶνε ἐλάχιστα. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις ἰδέα σημαίνει ἥτις μπλῶς ὑποκειμενικήν τινα παρίστασιν, ὡς ἐν τῇ προκαντιανῇ φιλοσοφίᾳ, ἥτις ἐσωτερικὴν νοητικὴν ἀρχήν, ὡς ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ ἀπὸ τοῦ Kant καὶ ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἡ λέξις «εἶδος» σημαίνει «ὄψιν», «ἀποψιν» τῶν ἀντικειμένων (ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς), ἥτοι πρωτίστως τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν, διασκευὴν, τὴν δρατὴν αὐτῶν ἐπιφένειαν, μεντὸν ἡμιφανίζονται εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ περαιτέρω εἰς τὸ φῶς τῆς νοητῆς.

οἵσίας τοῦ νοῦ γενικῶς. Σημαίνει κατὰ τὸν "Ελληνα ἀκριβῶς ἀντικειμενικόν τι, δὸν τι, τὴν «ἰνάπιτυξιν» ἢ τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ζόφου καὶ εἶναι συνήθως τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ἀντικειμένου, πρόγματος ἢ δύντος. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἀκριβῶς ἡ σπουδαιοτάτη ἴδιοτυπία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅτι ἡ ἀληθῆς οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τῶν θεῶν καὶ τῶν πραγμάτων, τὸ πραγματικὸν αὐτῶν εἶναι, ἔγκειται ἐν τῇ «μορφῇ», ἐν τῷ οὐρανῷ αὐτῶν εἶδει, ἐνῷ ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὴν ἀληθῆ μανίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σκοτεινῷ, ἀδιαμορφώτῳ βάθει τῆς ἐσωτερικότητος αὐτοῦ, τοῦ πνεύματικοῦ αὐτοῦ ἐγώ, τῆς αὐτοσυνειδήτου προσωπικότητος. «Μόνον ἡ μορφὴ ἀνήκει κατὰ τὸν "Ελληνα εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀθανασίας· τὸ ἐγώ, ἡ προσωπικότης ἀνήκει, φές καὶ πᾶν τὸ ἀμορφόν, εἰς τὴν στιγμήν».

Η λέξις ἡμῶν «προσωπικότης» (Persönlichkeit) κατάγεται βεβαίως ἐπίσης ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ, διότι «Person» (persona) εἶναι σὲ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Ἑλληνικοῦ «προσώπου», τὸ ὅποιον σημαίνε πρωτίστως ὄψιν, ἔπειτα δὲ προσωπίδα. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ λέξις πρὸς δήλωσιν τῆς ὄψεως μετεβλήθη εἰς «πρόσωπον» ἐν τῷ κόσμῳ τῆς Δύσεως οὕτω πως ὅστε νὰ χρησιμεύῃ εἰς ἔκφρασιν τοῦ βαθυτάτου εποικείου τοῦ εἶναι ἡμῶν, τῆς προσωπικότητος, ἔχει λίαν βαθεῖαν καὶ πλέον ἡ μόνον συμβολικὴν σημασίαν. Τοῦτο δὲ διύτι ἐν τῷ προσώπῳ, ἐν τῷ μορφασμῷ, ἐν τῷ βλέμματι ἐκφράζεται πληρέστατα καὶ ἡμᾶς ἡ ψυχή, ἡ ἐσωτερικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑποκειμενικὴ ἴδιοτυπία τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Η μιμικὴ τῆς θεατρικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς μας συγκεντρώνεται συνεπῶς εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου, ἐνῶ τῶν Ἐλλήνων ἡ μιμικὴ συγκεντρώνεται ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ σώματος. Μιμικὴ ἔκφρασις τοῦ «ἡθίους», ἡ τοι τῆς διαμορφωμένης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς, ἡ τοδιὰ τὸν "Ελληνα δὲ χορὸς ἡ τοι ἡ ἔκφρασις κάνησις ὅλοκλήρου τῆς μορφῆς, δὲ ὅσθιας τῶν προσώπων τοῦ χοροῦ, ἐνῶ ἡ μιμικὴ τοῦ προσώπου καθίστατο ἀδύνατος εἰς τὸν Ἑλληνας ἥθωποιον; ἐνεκι τῶν προσώπων.

"Ἐν χωρίον εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος «Χαρομίης» (154 C) μοῦ φαίνεται ἔξαιρετικῶς χαρακτηριστικὸν δι' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον σημαίνει διὰ τὸν "Ελληνα ἡ μορφή, τὸ εἶδος, ἡ ιδέα, ἐν ἀναθέσει πρὸς τὸ πρόσωπον (Gesicht). "Ο Σωκράτης ἐμφανίζεται μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, διὰ πρότην φορᾶν πάλιν ἐν τῇ πλαΐστρᾳ. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἰσέρχεται δὲ Χαρομίης δστις θεωρεῖται καὶ τὰ τὴν ἐπο-

ζὴν αὐτὴν ὡς ὁ ωραιότερος νέος τῶν Ἀθηνῶν. Πάντες ἔραν ἐδόκουν αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Πλάτων· «οὗτος ἐκπεπληγμένοι τε καὶ τεθορυβημένοι ἥσαν ἱνάκι εἰτέλε». Ἐνεκα τῆς ωραιότητος αὐτοῦ. «Ἄλλος ἔγὼ καὶ τοῖς πατεῖ προσέσχον τὸν νοῦν ὃς οὐδεὶς ἄλλος ἔβλεπεν αὐτὸν, οὐδὲ ὅστις σμικρότατος ἦν, ἀλλὰ πάντες ὁσπερ ἀγαλμα ἐθεῶντο αὐτόν». Εἰς γάλος ἐρωτᾷ τὸν Σωκράτη. «Τί σοὶ φάίνεται ὁ νεανίσκος, ὃ Σωκράτες οὐκ εὐπρόσωπος;» ὁ δὲ Σωκράτης ἀπαντᾷ «ὑπερφυῶς» (ἐξαιρετικῶς). Περιμέρει δὲ λέγει ὁ φίλος τοῦ Σωκράτους διὰ τὴν ωραιότητα τοῦ Χαρούδου· «εἰ ἐθέλοι ἀποδῦναι, δόξει σοι ἀπρόσωπος εἶναι οὐτος τὸ εἶδος πάγκαλός ἐστιν». Οἱοι δὲ συνεφώνησαν ὡς πρόθε τοῦτο πρὸς τὸν φίλον τοῦ Σωκράτους Χαιρεφῶντα. «Συνέρασαν οὖν καὶ οἱ ἄλλοι ταῦτα τῷ Χαιρεφῶντι». Οταν δὲ προσεκλήθη ὁ Χαρούδης νὰ καθίσῃ πλησίον τοῦ Σωκράτους συνέβη τὸ ἔτῆ. «Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν τῶν καὶ θημένων ξυγχούσων τὸν πλησίον ὥθει σπουδῇ, ἵνα παρ' αὐτῷ καθέσοιτο, ἕως τῶν ἐπ' ἐσχάτῳ καὶ θημένων τὸν μὲν ἀνεστήσαμεν, τὸν δὲ πλάγιον κατεβάλλομεν, οὐ δὲ ἔλθόν μεταξὺ ἐμοῦ τε (Σωκράτους) καὶ τοῦ Κοιτίου ἐκαθέζετο. Ενταῦθα μέντοι, ὃ φίλε, (οὗτος λέγει ὁ Σωκράτης) ἔγὼ ἢδη ἡπόρουν, καὶ μου ἡ πρόσθιεν θρασύτης ἐξεκόπτετο, ἢν εἶχον ἔγὼ ὃς πάνυ διαδίως αὐτῷ διαλεξόμενος. Επειδὴ δέ φράσαντος τοῦ Κοιτίου, διτι ἔγὼ εἶην δ τὸ φάρμακον ἐπιστάμενος, ἀνέβλεψέ μοι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀμήχανόν τι οἶον, καὶ ἀνήγετο ὡς ἐρωτήσων, καὶ οἱ ἐν τῇ παλαιότρα ἀπαντες περιέλθεον ἡμᾶς κύκλῳ κομιδῇ, τότε δέ, ὃ γεννάδα, εἶδον τε τὰ ἐντὸς τοῦ ἱματίου καὶ ἐφλεγόμην καὶ οὐκέτ' ἐν ἐμαυτῷ ἦν καὶ ἐνόμισα σοφώτατον εἶναι τὸν Κυδίαν τὰ ἐρωτικά, ὃς εἶπεν, ἐπὶ καλοῦ λέγων παιδὸς ἄλλῳ ὑποτιθέμενος, εὐλαβεῖσθαι μὴ κατέναντα λέοντος νεβρὸν ἐλθόντα μοιδαν αἰρεῖσθαι κρεῶν».

Τὸ χωρίον τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ δίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Ἔλληνος πρὸς τὴν μορφὴν καὶ μάλιστα μέχρι τῆς εἰδικῆς περιπτώσεως τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος.

Οἱ ἀγαπῶν στρέφει τὰ βλέμματα πρὸς τὴν «μορφὴν», «εἶδος» τοῦ ἐρωμένου, ὅπως ὁ προσευχόμενος πρὸς τὸ «ἄγαλμα» τοῦ θεοῦ. Η σύγκρισις δὲ αὕτη εἶναι κυρίως διὰ τὸν Πλάτωνα λίαν εὐνόητος (πρβλ. Φαίδρος 247). Η μορφὴ, τὸ εἶδος, εἶναι διὰ τὸν Ἔλληνα, ἢδη παρ' Όμηρο, ἡ εἰδικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἣς ἡ διακοίνεται οὗτος ἀπὸ τὰ λοιπὰ ὅντα ἢ δμοιάζει πρὸς τὸν θεού. Εν τῷ μορφῇ, ἐν τῷ εἴδει,

έκφραζεται τὸ εἰδικὸν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ θεοῦ· ἔκεῖ δὲ ὅπου
ἥμεῖς ὅμιλοῦμεν περὶ προσώπου, περὶ τοῦ ἐγὼ ἐνὸς ἀνθρώπου, δὲ "Ελ-
λην τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ὅμιλεῖ περὶ σώματος (σῶμα, δέμας), ἐν φ
ἀντιθέτως ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ ὅμιλεῖ τις περὶ «δούλων»
«Leibeigenen» ὡς περὶ «ψυχῶν» «Seelen».

Οὕτως δὲ Ελλήν δὲν γκωρίζει καλλίτερον τρόπον ἐκφράσεως σεβασμοῦ
πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπὸ τὰ ἀγάλματα, τὰ ὅποια παριστάνουν τὴν τελείαν
ἀρρενωπίαν ὠραιότητα τῆς μορφῆς νεανικῶν σωμάτων. Ἐν τῇ ὠραιό-
τητι δὲ τούτη τοῦ σώματος ἐκφραζεται σχεδὸν πλήρως διὰ τὸν "Ελληνα
ἢ οὐσίαν τῶν οὐρίστων αὐτοῦ θεῶν, πρὸ παντὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ δὲ
κεραλιὶ τῶν ἀγαλμάτων εἶναι διὰ τὸν "Ελληνα ἀσήμαντοι. Πόσον
δὲ λίγην καλλιτεχνικὴν σημασίαν παρουσιάζουν τὰ πρόσωπα καὶ αὐτῶν
ἄκρων τῶν γλυπτικῶν ἔργων τῆς Αἰγίνης, πόσον ἀκίνητον εἶναι τὸ
πρόσωπον τῶν τυραννοκτόνων, ἐν τῇ μορφῇ τῶν ὅποιων τόσον ἀνυ-
περβλήτως ἐκφραζεται τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἀπόφα-
σιν, εἰς τὸ πάθος μεθ' οὗ προχωροῦν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν. Δὲν πρέ-
πει νὰ πιστεύῃ κανεὶς ὅτι τοῦτο ἀπορρέει ἐξ ἀδυναμίας. Πόσον ἐνωρίς
ἐξ ἄλλου ἡδυνήθη ἢ μεσαιωνικὴ τέχνη νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ μορ-
φώσῃ κεφαλὰς βαθυτάτης συναισθηματικῆς ἐκφράσεως, καὶ μάλιστα
εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἥν τὰ σώματα ἡσαν ἀκόμη ἄμορφα. "Ἐνεπει τού-
του ἀποβαίνει ἡ πλαστικὴ τὸ σπουδαιότερον ἐκφραστικὸν μέσον τῆς
έλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς έλληνικῆς ψυχῆς. Τοῦτο δὲ διέτι ὁ σκοπὸς
τῶν Ἑλλήνων εἶναι νὰ παραστήσουν τὸ δλον τῆς μορφῆς τοῦ σώματος
καὶ οὐχὶ ἐν μέρος αὐτοῦ καὶ ἀν ἀκόμη τοῦτο ἥθελεν εἶναι ἢ κεφαλή.
Τὸ δλον τῆς μορφῆς εἶναι διὰ τοὺς "Ελληνας ἢ οὐτία τοῦ ἀνθρώπου.
"Ηδη τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς τῶν Ἑλλήνων εἶναι συγνό-
τατα γυμνὰ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν δίδεται καὶ τόσον πολλὴ προποχὴ εἰς τὴν
ἐκφρασιν τοῦ προσώπου, ὡς παρ' ἡμῖν σήμερον, ὅπου ἡ ἀμφίεσις κα-
λύπτει τὸ σῶμα καὶ μόνον τοὺς βρυχίονας καὶ τὸ πρόσωπον ἀφίνει
ἔλευθρας. Οὕτως ἐκφράζονται πολλάκις βαθύτερα νοήματα διὰ τῆς
θέσεως τῶν μελῶν, κυρίως δὲ διὰ τῶν λεπτοφυῶν καὶ πλήρων ἐκφρά-
σεως χειρῶν ἢ διὰ τοῦ προσώπου. ἐννοεῖ δὲ τις διατὶ "Ελληνές φιλόσο-
φοι ἐθεώρησαν τὴν χεῖρα ὡς τὴν ὑψίστην ἐκφρασιν τοῦ ἀνθρώπουν
πνεύματος. «Χεῖρες περισσότερον ὠραιαῖς παρὰ ισχυραῖς καὶ τό-
σον χωρίς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς ἢ ὠραιότητος, χωρίς πόθον καὶ
χωρίς μεγαλοπρέπειαν! Πόσον δικαιολογοῦν τὸν λόγον τοῦ Ἀγαξα-

γόρα ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι τὸ εὐφυέστερον τῶν ζώων, διότι ἔχει χεῖρας, «Διὰ τὸ χεῖρας ἔχειν φρονιμότατον εἶναι τῶν ζώων ἀνθρωπον». Πότον εἰς τὰ θαυμάσια αὐτὰ ὅργανα τοῦ σώματος ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρα, παῖζει τὸ ἐλεύθερον αὐτοῦ παιγνίδιον. "Οργανα εἶναι αἱ χεῖρες, ἀλλὰ ὅτι δλιγάρτερον σημαντικά, οὔτε δλιγάρτερον πνευματικά ἀπὸ τὰς λέξεις. "Οταν βλέπομεν αὐτὰ τὰ εὐλύγιστα, ἔξυτα, ἥγεμονικά μέλη, τότε ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ὡς σειρὰ ἀπὸ κορμοφόρων ὃς φιλοσοφικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων." Εδῶ ἀληθῶς καὶ τὰ πνευματικά καὶ τὰ σωματικά ἵχνη ὑπόδειξηνίουν ἔχει δρόμον. Καὶ ὅτα αὐτὰ ὅδηγοῦν εἰς τὸ ἀντρον τοῦ λέοντος» (*).

Εκεῖνο τὸ ὅποιον ὁ Ἑλλην θεωρεῖ ὡς οὖσιαν ἐκφράζεται κατ' αὐτὸν πλήρως διὰ τῆς πλαστικῆς. "Ἐνεκα τούτου εἶναι διὰ τὸν Ἑλληνα ἡ πλαστικὴ ἡ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη, τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ εἶναι, κατὰ κανόνα, πλαστικόν, ἐνῷ ἡ ζωγραφική, ἡ ὄποια εἶναι ἡ κυρίως θρησκευτικὴ τέχνη τῆς Δύσεως, παραγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος. Τὴν ἀντίθεσιν δὲ τῶν δύο τούτου κόσμων αἰσθανόμεθα ὅταν βλέπομεν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία σήμερον ἀκόμη ἀποκηρύγτει τὰ πλαστικὰ ἔργα ὡς αἰρετικὰ ἀνοσιονογήματα καὶ ἀνέχεται μόνον ἔργα ζωγραφικῆς, τὰ δποῖα συγκεντρώνουν ὅλην τὴν ἔντασιν τῆς ἐκφράσεως εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ ἀπὸ τὰ ἔσχατα τῆς ψυχῆς ἔρχομενον βλέψια. (Πρβλ. τὰ βυζαντινὰ μωταῖκά, ὡς π.χ. τὸν Χριστὸν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Δαφνιοῦ). Ἡ ἔντύπωσις αὕτη καθίσταται ἐνταῦθα ζωηροτέρᾳ διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλάκις ζωγραφίζεται μόνον τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ λοιπὸν ἐνδεδυμένον καὶ ἐκ μετάλλου συνιστάμενον σῶμα ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀκίνητον καὶ ἀλύγιστον ὡς μία φαινομενικὴ μούμια. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται ἡ σωματικὴ μορφὴ ὡς εἰκονική, δοκητική, ἐπιφάνεια, ἡ δὲ ἐσωτερικότης εἶναι τὸ πᾶν.

"Αν δὲ ὁ Ἑλλην, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἀποκτῷ τὴν πλήρη συνείδησιν τῆς ζωῆς, ὅταν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς εἶδος ἢ θῆσος, (αἱ λέξεις σημαίνουν σχεδὸν τὸ ἴδιον πολύγμα) τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Ἑλλην βλέπει τὸ νόημα τῆς ζωῆς του ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ καὶ τῇ καλλιεργείᾳ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς αὐτοτελοῦς τινος πλαστικῆς μορφῆς, καὶ δὴ

(*) Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην παρουσιάζονται αἱ χεῖρες τῶν αἰγυπτιακῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς χωρὶς ἐκφρασιν.

ώς πράττει τοῦτο ὁ γλύπτης κατὸ τὴν μόρφωσιν ἀγάλμα τός τυνος (Νικ. Ἡθικ. ἐνθ. ἀν.). Ἐνταῦθα τὸ οὐριῶδες δὲν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ ἡ σχέσις πρὸς ἑαυτόν. Ἡ ὑψίστη ἡθικὴ ἀρετή, τὴν δοτούσην "Ἐλλην ἀξιοῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους εἶναι ἡ «σωφροσύνη», ἥτοι ἡ διαρκὴς ὅμολογία καὶ συμφωνία πρὸς ἑαυτόν.

Κανένα ὄλλο πρᾶγμα δὲν δεικνύει σαφέστερον τὸ χάσμα τὸ διανοιγόμενον μεταξὺ συγχρόνου χριστιανικοῦ αἰσθητήματος καὶ Ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως ἢ ἡ πεποίθησις τῶν ἀρχαίων ότι ὁ ἡθικὸς ἀνθρώπος δέν πρέπει νὰ ἔρχεται εἰς μετάνοιαν μεταμέλειαν (Ἀριστ. Νικ. Ἡθικ. 3166 α 29, 1178 β 20, 1240 β 23) Ἡ μετάνοια εἶναι διὰ τοὺς "Ἐλληνας σημείον ἡθικῆς ἀνοξειότητος. Ἐκεῖνος δ ὅποιος μετανοεῖ, ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς, περὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον αὐτὸς εἶναι ἢ ἐπραξεῖ, ἥτοι σκέπτεται διαφορετικῶς περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς πράξεώς του — διότι τοῦτο σημαίνει ἡ λέξις μετάνοια δηλαδὴ ἄλλαγήν τοῦ φρονήματος, τοῦ νοήματος — αὐτὸς ἀμαρτάνει καὶ αὐτολοιδωρεῖται. Καὶ ἡ στωϊκὴ ἀκόμη φιλοσοφία, μάλιστα καὶ αὐτὸς δ Ἔπικτητος, δ ὅποιος φαίνεται δτὶ πλησιάζει πολὺ τὸν χριστιανισμόν, διδάσκει δτὶ δ ἀνθρώπος δέον νὰ ὑπάρχῃ, νὰ ζῇ (ἔσται) χωρὶς νὰ ἀμαρτάνῃ καὶ χωρὶς νὰ βλασφημῇ ἑαυτόν, χωρὶς νὰ ἀγωνίζεται πρὸς ἑαυτὸν καὶ χωρὶς νὰ μετανοῇ (Diss. II 22, 25, Πρβλ. Ἔγχειριδ. 34 καὶ Μάρκ. Αὐθ. XIII, 2, 10). Τοῦτο εἶναι γενικῶς Ἑλληνικὴ ἀξίωσις. Ὁ ἡθικὸς ἀνθρώπος πρέπει νὰ εἶναι αὐθυπόστατος, αὐτοτελῆς καὶ νὰ ενδιόσκεται εἰς ἀπόλυτον λογικὴν ὅμολογίαν πρὸς ἑαυτὸν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀποκλείει διὰ τὸν "Ἐλληνα οὐχὶ μόνον τὸ φεῦδος, ἀλλὰ καὶ τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν αἰδώ. (Πρβλ. Πλάτ. Πολιτεία 577 Ε, Νόμ. 722 Σ., Ἀριστ. Νικ. Ἡθικ. 1166 β 24, 1150 β 30).

Πᾶσα διάσπασις τῆς ἡθικῆς αὐτοτελείας εἶναι διὰ τὸν "Ἐλληνα ἀπεχθῆς καὶ ἀποφει κτένι. (Πρβλ. Ἀριστοτ. Νικ. Ἡθικ. 1166 β 7, 19, 1240 β 16, 1245 α 31). Γενικῶς δὲ ἡ Ἑλληνικὴ ἀντίληψις εἶναι, δτὶ ἡ ἀρμονικὴ ἐνύτης καὶ φιλία πρὸς ἑαυτὸν ἀποτελεῖ τὸ προτέρημα τοῦ ἡθικοῦ, τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ θείου (Πρβλ. Πλάτ. Τίμαιος, ὅπου λέγεται περὶ θεοῦ «γνώριμον φίλον ἴκανῷς αὐτὸν αὐτῷ» Σοφοκλ. Οἰδιπ. Κολ. 309 τὶς γὰρ ἐσθλὸς οὐχ αὐτῷ φίλος. Εὑριπ. Μήδεια 86. Ἀπόσπ. 460, Πλάτων Πολιτεία 351 α, 411 θ.). Ἐνταῦθα τὸ ἔγῳ δὲν ἔχει ἀκόμη τὴν δύναμιν ἐκείνην ἥτις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ

· οὐ ποφέροι κανεὶς τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν διάσπασιν τοῦ ἐγὼ πρὸς αὐτὸν καὶ ἀκριβῶς τότε νὰ ζητήσῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἑπόστασιν αὐτοῦ καὶ δὴ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀπὸ πάντδεσμού λου δεσμοῦ. Μόνον διὸ αὐτῆς γίνεται τὸ ἐγὼ πραγματικὴ προσωπικότης (*). Κατ' ἀντίθεσιν διζηκὴν πρὸς τὸ χριστιανικὸν θεοῦτον τοῦτο αἴσθημα δὲ "Ελλην βλέπει τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀπολύτου ἐν τῇ αὐθυποστάτῳ μορφῇ. Βραδύτερον δὲ, κατὰ τὸν τέταρτον πρὸς Χριστοῦ αἰῶνα, ἀρχίζουν τὰ πρόσωπα τῆς Ἑλληνικῆς γλεπτικῆς νὰ ἀφυπνίζωνται καὶ νὰ προσλαμβάνονται καὶ πάντα, κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, πάντοτε παθητικωτέραν ἔκφρασιν. Εἰς τὰς δὲ ὡμαῖκὰς προτομὰς παρουσιάζεται ἐν πραγματικῇ πλέον ἔκφρασι τὸ φυσιογνωμικὸν στοιχεῖον· τέλος δὲ εἰς τὰς τελευταίας ἀρχαίας προτομὰς τῆς χριστιανικῆς πλέον ἐποχῆς καταφαίνεται ἐν νέον μεταφυσικὸν συνειδός. (Οὕτω π. γ. τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸ μέγαρον dei conservartori ἐν Ρώμῃ ἐκφυγίζον διὰ τοῦ βλέμματος, τὸ δποῖον ἔρχεται ἀπὸ τὸν ἐπέκεινα κόσμον, καὶ διὰ τῶν λίαν ἀνοικτῶν ὑφισταμένην τὴν αὐτοπεπίθυμην τῆς ὑπεργείου αὐτῆς ἀρχῆς). "Οτι δὲ ἐνταῦθι πρόκειται περὶ μᾶς βαθείας μεταβολῆς διλογίδου τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τούτους καὶ ήξερεις ή δηλοῦσα τὴν δψιν (πρόσωπον) προσλαμβάνει τὴν ἔννοιαν τοῦ

(*) Πρβλ. Hegel XVI 239 Phil. der Religion II. Ο χαρακτήρα τοῦ προσώπου (ἐν τῷ Χριστιανισμῷ), ή μᾶλλον τοῦ ὑποκειμένου, ἔγκειται ἐν τῇ ἀναιρέσει τῆς ἀπομονώσεως, τοῦ ἀποχωρισμοῦ αὐτοῦ. Η ήθική, ή ἀγάπη συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀπάρνησιν τῆς εἰδικῆς ὑποστάσεως, τῆς εἰδικῆς προσωπικότητος, . . . σ τὴν ἐπέκεισιν αὐτῆς πρὸς τὴν γενικότητα, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν φιλίαν, διότι ἐνταῦθα προκύπτει ή ταύτιστης τοῦ ἔνός πρὸς τὸ ἄλλο. "Οταν συμπεριφέρομαι πρὸς τίνα κατὰ τὸν γόμον τῆς ήθικῆς τυτε θεωρῶ αὐτὸν ὥ; ίδιον, ταῦτόν, πρὸς τὸν ἑαυτόν μον. "Ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ ἀγάπῃ παραιτοῦμαι τῆς ἀπομεμονωμένης προσωπικότητος μου καὶ κερδίζω ἀντ' αὐτῆς τὴν συγκεκριμένην, συμπεπληρωμένην προσωπικότητα. Η ἀλήθεια τῆς προσωπικότητος ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τῇ ἀναφορῇ αὐτῆς, ἐν τῇ ἐμβυθίσει αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην προσωπικότητα. «Τὸ γεγονός δὲ ὅτι δέσον νὰ συνυπάρξῃ τις μεθ' ἐνὸς ἄλλου, νὰ ἐνυπάρξῃ ἐν ἄλλῳ τινὶ, η νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς ἄλλον τινὰ διὰ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ ίδιον αὐτοῦ ἐγώ, τὴν ίδιαν αὐτοῦ προσωπικότητα, καταδεικνύει τὸ νόημα τῆς ἔννοίας ήν ἔχομεν περὶ πρωσωπικότητος, ητις πραγματεύεται ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ ἐν τῷ Σῇν μεθ' ἐνὸς ἄλλου».

«persona», τοῦ προσώπου ὡς ἐσωτερικῆς ὑποστάσεως. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ὁμαίκης ἐννόμου ζωῆς καὶ τῆς νομολογίας γενικῶς ἀναπτύσσεται ἡ νομικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου, εἰς δὲ τὰς θεολογικὰς συζητήσεις περὶ τῆς τριάδος ἐπιδιώκει τις διὰ τῆς λέξεως «πρόσωπον» νὰ συλλάβῃ τὸ βαθύτατον μυστικὸν τῆς θεότητος (*). Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἴστορικὴ ἀρχὴ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐννοίας «προσωπικότης» καὶ «ἄτομον», «ἀτομικότης». (Personae est naturae rationalis individua substantia, φῶς ὅρισε τὸ πρῶτον ὁ Boethius τὴν ἔννοιαν ταύτην).

Κατ’ ἀντίθεσιν πρὸς ταῦτα, διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἡ λέξις «εἶδος» καὶ μάλιστα πολὺ πρὸ τοῦ Πλάτωνος, είναι ὁ δρός δι’ ἐκεῖνο τὸ δποῖον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν ὑπὸ «οὐσίαν», ὑπὸ «εἰδικὴν μορφήν», ὑπὸ τὸ «εἶναι» ἐνὸς πράγματος. Τόσον ἀντικειμενικῶς ἔννοει ὁ "Ἐλλην τὴν πραγματικότητα. Ο Πλάτων ἔννοει καὶ αὐτὴν τὴν ἰδέαν, τὴν ὑπεραισθητήν, μεταφυσικὴν ἀλήθειαν τοῦ κόσμου μόνον διὰ τῶν ἐννοιῶν τούτων. Όπως τὸ φῶς καθιστᾶ τὰς μορφὰς τῶν σωμάτων δρατὰς εἰς τὸν ὄφθαλμόν, οὕτω πιστὰ παρουσιάζει διὰ τὸν "Ἐλληνα καὶ ὁ ἀπόλυτος νοῦς, τὴν ὑπεραισθητήν, μόνον νοητὴν «μορφήν», τὸ «εἶδος» εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Εν τῇ ἀπολύτῳ ταύτῃ ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ὄρασιν ἐμφανίζεται καὶ ἡ ὑψηστὴ γνῶσις, ἡ γνῶσις τῶν ἰδεῶν παρὰ Πλάτωνι.

"Ἐνεκα τούτου εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ νοῦ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐννοίας «Geist» «(πνεῦμα), ὃς πράττουσι πολλοὶ συνήθως. Τοῦτο δὲ διότι διὰ τῆς λέξεως *G e i s t* συνυπονοοῦμεν πάντοτε τὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ προσωπικοῦ ἥμιῶν ἐγώ' συνάμα δὲ ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἡ μετάφρασις τῆς λέξεως «πνεῦμα» *spiritus*, τῆς καινῆς διαθήκης. Ή δὲ λέξις «πνεῦμα» κατάγεται ἀπὸ ἐντελῶς ἄλλας ὁίκας καὶ χρησιμοποιεῖται π. χ. ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐν ἀπολύτῳ ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἔννοίας τῶν Ἐλλήνων φιλοσόφων «νοῦς» καὶ «ψυχή». Ο Παῦλος ἔννοει ὑπὸ πνεῦμα κάτι πιηλότερον ἀπὸ τὰς δύο ταύτας ἔννοίας. Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ λέξις ψυχὴ ἐλλειπῶς μόνον χαρακτηρίζει τὸ νόημα ἐκεῖνο τό δποῖον ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα διὰ τῆς λέξεως «*Seele*». Ή Ἑλληνικὴ λέξις

(*) Ο Πλάτων θὰ ἔχαρακτήριζεν, ώς δ Willamowitz κάποτε εἶπε, τὰ τρία πρόσωπα τῆς θεότητος, ώς εἶδη, ώς μορφίς,

«ψυχή» σημαίνει διὰ τὸς "Ελληνα ἀπὸ τοῦ Ὁμίου καὶ ἐντεῦθεν τὸ ξωηρόδον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μεταβάλλει τὸ ἀνόργανον σῶμα εἰς θογανικόν. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταγενεστέρᾳ φιλοσοφίᾳ, ὡς τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους, ψυχὴ σημαίνει τὴν ἀρχὴν ἐκείνην, ἥτις δημιουργεῖ ἀπαντατὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀπὸ τῶν φυτικῶν ὑπάρχεων μέχρι τῆς ἑπτηστῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως τοῦ νόου. «Ψυχὴ» εἶναι λοιπὸν, ὡς θὰ ἦν δυνάμεθα νῦν εἴποιμεν διὰ μᾶς ἐπὶ τηγανῆς ἐκφράσεως τοῦ Hegel, ἡ ψυχή, ἥτις δὲν εἶναι ἀλόγιη πλήρης ψυχῆς die Seele, die noch nicht seelenvoll ist. Καίτοι δὲ ἡ ἐννοία τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει εἰς τὰ ιυστήρια καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ πνέυματος αὐτῶν ἐμπνευσθέντας φιλοσόφους, ἀτομικωτέραν, καὶ ἂν θελῃ τις, ὑποκειμενικωτέραν χροιάν, ἐν τούτοις ἡ μετὸ τῆς ἐννοίας ταύτης συνδεδεμένη διδασκαλία τῆς μετεπιψυχώσεως καταδεικνύει πόσον μακρὰν παραμένει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἀτομικὴν ἀντίληψιν τῆς προσωπικότητος. ἥτις εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν σύγχρονον ἐννοίαν τῆς ψυχῆς. Ο Παῦλος χαρακτηρίζει ἀκοινότηταν τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον γῆγενον ἄνθρωπον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν λανευματικὸν, ὡς ψυχικόν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἐπιτοκῶς ὃν εἶναι : ἀδύνατον νὰ μεταφράσωμεν ἔλληνικοὺς φιλοσοφικοὺς ὕρους εἰς τὰς συγχρόνους ἡμῶν γλώσσας. Πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας «ψυχὴ» ὡς ἀπαντῆ αὐτῇ εἰς τοὺς "Ελληνας φιλοτόφους, διὰ τῆς λέξεως Seele παραποτεῖ τὸ ἀρχεῖον αὐτῆς νόημα καὶ τὴν ἴδιαιτέραν αὐτῆς χροιάν, διότι ἡ ἐννοία ἐκείνη ἀνήκει εἰς ἓνα ἐντελῶς διάφορον κόσμον ἀπὸ τὸν ἴδιον μας, εἰς ἓνα κόσμον διὰ τὸν διοῖον ἡ φυσικὴ ζωὴ ἢτο ἀκόμη ἡ μοναδικὴ καὶ ἡ ἀληθής.

III

«Η θεμελιώδης μορφὴ τοῦ ἔλληνικοῦ διανοεῖσθαι.

Πρέπει ὅμως νὰ συνιλάβομεν τὸ πρόβλημα ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται πέρι ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ψυχακτηριστικῆς μορφῆς τοῦ ἔλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ διανοεῖσθαι γενικῶς, ἥτις ἐπίσης διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν μορφὴν τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Τό δημερινὸν ἐπιστητικὸν λόγικον συνείδος διακαθίσσεται καὶ φύσις ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος. Ο